

MELEKÛT ÜLKESİNE
AÇILAN KAPI

Misâl Âlemi

BUŞRA ARSLAN MEÇİN

*“İnsanlar uykudadır,
ölünce uyanırlar.”*

SUFI
KİTAP

kişilere verilen ilham ve rüya arasındaki farkın sadece nicel bir fark olduğunu söylemektedir.⁵⁴

Mutasavvıflar sâlikin iç dünyasına ışık tutması ve seyrüsülûkun önem arz eden rûkûnlerinden biri olması açısından rüyaya, rûhânî bir olay olarak bakarlar. Sûfilere göre rüya sadece uykuya has bir eylem değildir. Onlara göre, âlem bir hayal, rüya ise bu âlemin müşâhedesidir.⁵⁵ İlk dönem sûfilerinden Kelâbâzî (380/990)⁵⁶ ve Kuşeyrî (465/1074)⁵⁷ eserlerinde rüya konusunu müstakil başlıklar altında ele almışlardır. Kuşeyrî'ye göre sûfilerin gördükleri rüyalar bir tür kerâmettir ve kalp ile algılanır.⁵⁸

“Şüphesiz ki rüya bir nevi kerâmettir. Rüya, kalbe gelen hâtır (manevî hitap) ve muhayyile ile tasavvur edilen bir haldir. Rüya, uykudan bütün his ve şuur hallerinin tamamen yok olmadığı bir sırada görülür. İnsan uykudan uyandığı zaman gördüğü şeyin hakikî rüya olduğunu görür ve o zaman tasavvur edebilir. Rüya, insanın kalplerinde yaratılan ve karar kılan şeyin tahayyül ve tasavvur yolu ile idrak edilmesinden ibarettir. İnsan uyuduğu zaman beş duyu organı ile maddî âleme ait şeyleri his ve idrak etme kabiliyeti kendisinden zâil olur. Hissî ve zarûrî bilgilerle meşgul olan muhayyile ve tasavvur melekesi kendisini bu gibi şeylerden sıyrır. Bu durumda uykuda olan kimsenin rüya görme hâli kuvvetlenir.”⁵⁹

Gazzâlî de rüya konusunu geniş bir şekilde ele alan mutasavvıflardandır. Gazzâlî'ye göre madde âlemi dışında melekût

54 Schimmel, *Halifenin Rüyaları*, 33.

55 Gazzâlî, *Kimyâ-yı Saadet*, 28.

56 Ebubekir Kelâbâzî, *et-Taarruf*, ed. Ahmed Şemsüddin, 2. Bs (Lübnan: Dâru'l-Kitâbü'l İlmiyye-Beyrut, 2011), 171.

57 Ebu'l Kasım Abdulkerim Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, ed. Muhammed Abdurrahman el-Mer'âşî, 1. Bs (Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1419), 526-538; Ebu'l Kasım Abdulkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyri Risalesi*, trc. Süleyman Uludağ, 6. Bs (İstanbul: Dergah yay., 2012), 465-477.

58 Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 466; Schimmel, *Halifenin Rüyaları*, 36.

59 Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyri Risalesi*, 467; Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 466.

âlemine açılan pencereler vardır. Bunların delillerinden biri ilham diğeri ise rüyadır. Rüya, ezelden beri gerçekleşecek her olayın insan ruhu üzerinde kayıtlı olduğu bir levhadır. İnsan ruhu ile levha arasındaki perdenin kalkmasıyla birlikte levhada yazılı olan bazı şeyler insan kalbine yansır.⁶⁰ Gazzâlî kalbi, tüm sûretlerin içinde yansıtıldığı bir aynaya benzetir. Bu aynanın karşısına başka bir ayna konulduğunda birinci aynadaki sûretler ikinci aynaya akseder ancak bu iki ayna arasında bir perde vardır. Bu perde ise insanın aklını hakikatlerden alıkoyan gündelik uğraşlardır. Bir rüzgâr esip bu perdeyi kaldırdığı vakit melekût âleminde bazı hakikat ve sırlar kalbe yansır. Uyku esnasında kalp zâhirî duyuların tamamen kapanmasıyla dünyevî uğraşlardan arınık olduğu için kalp ile arasındaki perde kalkar ve gayb örtüsünün ardındaki hakikatler kalbe akseder. Bu durum bazen bir şimşek çakması gibi anlık meydana gelir bazen de yayılarak gerçekleşir. Ancak sürekli devam etmesi çok nadirdir. Her ne kadar uyku ile tüm dünyevî uğraşlardan arınık olursa da bu hayal gücünün harekete geçmesine engel olmaz ve levh-i mahfuzdan kalbe akseden şeyleri hayal gücü alır ve muhafaza eder. Böylece insan uyandığı vakit hayalinde saklı olduğu bu şeyleri hatırlar. Bu sebeple rüyayı tabir eden kişinin hayal ile rüyada görülen şeyler arasında bir ilişki kurması gerek.⁶¹

İçinde yaşadığımız âlem ahiret hayatına nispetle bir uyku mesabesindedir. Gazzâlî bu düşüncesini Peygamberin “*İnsanlar uykudalar, öldükleri zaman uyanırlar*”⁶² hadisine dayandırır. Ona göre uykuda iken bazı şeyler görürüz ve gördüklerimiz hakkında şüphe etmeden inanırız. Ancak uyandığımızda hiçbir şüphe duymadan inandığımız şeylerin, içinde yaşadığımız dünyaya göre bir gerçekliğinin olmadığını görürüz. O halde uyanırken duyular ya da aklın delâletiyle gördüğümüz şeylerin gerçek ol-

60 Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, 4: 896-897; 16:14; Gazzâlî, *Kimyâ-yı Saadet*, 28; Çelebi, “Rüya”, 35: 309.

61 Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, 16:13-14; Schimmel, *Halifenin Rüyaları*, 34-35.

62 Ebu Mansur, “Kitâbu'l-i'câz”, 3; Serrâc, *Müsne'd*, 37

İbnü'l-Arabî'ye göre rüyada görülen şeyler, gören ve görülenin (keşf-i mücerred ve keşf-i muhayyel) her ikisi iradeyle ve irade dışı olabilmektedir. Buna göre "keşf-i mücerred" yani göz ile görülebilen, bilinen sûretlere uygun olan hayaller yorum gerektirmez. "Keşf-i muhayyel" yani görülen ve bilinen sûretlere uygun olmayan hayaller ise te'vil gerektirir.⁷⁷

Normal insanların yeteneği dışında kalan keşif ve ilhamlara mazhar olan keşf ehli ve peygamberlerin, bu olağan dışı hadiseleri sadık rüyalar ile de yaşadıkları bilinmektedir. Duyu organlarının devre dışı olduğu anlarda kişiyi uzak mesafelere götüren, dokunmadan ve görmeden bazı hakikî zevkleri tattıran ve sembolik mahiyetlere sahip olan bu sadık rüyalar yalnızca olağan dışı keşiflerden ibaret değildir. Peygambere göre, gördüğü ve hatta günlük hayatta dahi temasta bulunduğu her şey bir remze delâlet etmeye ve sembolik bir mahiyet taşımaya müsaittir.⁷⁸

İbnü'l-Arabî bu dünyada gerçek olarak idrak ettiğimiz şeylerin, *Gerçek*'in bizzat kendisi değil, onun hayal düzeyinden müphem ve belirsiz bir yansıması olduğunu, bu nedenle *Gerçek*'in remzî ve sembolik bir temsili olduğunu ifade eder. Rüyada gördüğümüz sembollerin yorumladığımız gibi *Gerçek*'in hayal düzeyinde olan yansımasını da te'vil ederek aslına döndürmemiz gerekmektedir. "*Bütün insanlar uykudadırlar; ancak öldüklerinde bu uykudan uyanırlar*"⁷⁹ şeklindeki hadis de kişinin bu âlemde gördüğü şeylerin uyuyan bir kimsenin gördüğü rüya mesabesinde olduğu ve rüyanın te'vil edilmesi gerektiğini ima eder.⁸⁰

77 Ebu'l-Âlâ Afîfî, *Fusûsü'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar*, trc. Ekrem Demirli, 2. Bs (İstanbul: İz Yay., 2002), 202-203.

78 Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Günümüz İnsanına Fusûsü'l-Hikem*, ed. Hamza Kılıç, 6. Bs (İstanbul: İnsan yay., 2013), 132; Toshihiko Izutsu, *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar Kavramlar*, trc. Ahmed Yüksel Özemre, 1. basım (İstanbul: Kaknûs Yayınları, 1998), 25.

79 Ebu Mansur, "Kitâbu'l-i'câz", 3; Serrâc, *Müsned*, 37

80 İbnü'l-Arabî, *Fusûsü'l-Hikem*, 1: 99; İbnü'l-Arabî, *Günümüz İnsanına Fusûsü'l-Hikem*, 123; Muhammed Mahmud el-Ğurâb, *Er-Ru'ya ve'l-Mübeşşirât min Kelâmî's- Şeyhu'l-Ekber (el-Hıyal, Âleme'l-Berzah ve'l-Misâl)*, 2. Bs (Dimeşk: Dâru'l Kitab'î'l Arabî, 1414), 129; Izutsu, *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar Kavramlar*, 23; Nefise Ehlsermedi, "Me'sele-yi Hıyal ez didgâh-i İbn Arabî", *Paygâh-i Mecellât-i Tahassusi-yi Nur*, 155 (1389): 72.

İbnü'l-Arabî şarihlerinden Sadreddin Konevî (ö. 673/1274), insanın hayal ve rüyasının doğru kabul edilmesinin çeşitli şartlara bağlı olduğunu söyler. Çünkü misâl âleminde insan, mizacının özelliklerine göre o şeyin benzerini meydana getirir. Konevî insan mizacını üç gruba ayırır. Birinci gruptaki insanların kalplerine geç gelen ve hemen yok olan arızî hallerin dışında bir şey ulaşmaz. Bu yüzden bunların gördükleri rüyalar batıldır. İkinci gruptakilerin kalpleri ise bazen dünyevî meşguliyetlerden kurtulurak temizlendiği için nefislerinin o esnada idrak ettiği her şey kalbe, oradan da akla yansır. Bu gruptaki insanların hayalleri bazen mutlak misâl âlemi ile ilişkili olabilir. Üçüncü gruptakiler ise kalbi, Hakk'ın yerleştiği yer haline geldiği için ilk yansıma kalpten dimağadır. Kalpte yer alan şey akla yansır. Peygamberlerin çoğunun rüyası bu şekildedir.⁸¹

XVI. yüzyılın önemli mutasavvıfı, *Mesnevî* ve *Füsûs* şârihi İsmail Ankaravî (ö. 1401/1631), Yusuf fassını yorumlarken rüya tabircilerinin uykuda görülen hayalî sûretleri yorumlaması gibi âriflerin de rüya mesabesinde olan şehadet âleminde görülen duysal sûret ve şekilleri yorumladıklarını söyler. Çünkü duysal âlemde görülen şeyler, misâl âleminde var olan şekillerin eserleridir. Misâl âlemindeki sûretler de mücerred ruhlar âleminde fıskıran mânâlardır. Bu yüzden varlığın hakikî bilgisine ulaşmış ârif ne zaman duysal âlemde bir sûret görse veya ne zaman bir söz işitse, onunla anlatılmak istenen şeyi istidlal eder.⁸²

Ahmet Avni Konuk, *Füsûsü'l Hikem Şerhi*'nde bu fassa getirdiği yorumda varlığın beş mertebesini anlatırken bu beş mertebenin tam olarak anlaşılması durumunda insanın; âlemlerde bilinmiş ve keşfedilmiş olan her şeyin, aslında hayal mertebesinin bir ürünü olduğunu bilebileceğini açıklar.⁸³

81 Sadreddin Konevî, *Füsûsü'l-Hikem'in Sırları*, trc. Ekrem Demirli, 2. Bs (İstanbul: İz Yay., 2003), 42-43.

82 İsmail Ankaravî, *Nakş el-Füsûs Şerhi*, ed. İlhan Kutluer, 1. Bs (İstanbul: Ribat yay., 1981), 80.

83 Konuk, *Füsûsü'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, 2: 221.

ârif, keşfinin ferasetiyle kişinin yüzünden onun vaziyetini anlar.”¹¹²

Abdurrezak Kâşânî’ye göre fizikî mertebelerin en alt mertebesi olan âlem-i mahsus mertebesinde olan her şey misâl mertebesindeki nesneleri, misâl mertebesindeki arketipler de İlâhî sıfat ve esmâ mertebesindeki nesneleri akseder. Böylece her bir isim Mutlak Zât’ın Zâtî tecellisinin bir veçhesi olur. “*Allah yedi kat gökleri ve yerden onların misli kadarını yarattı*”¹¹³ âyetini de buna delil olarak getirir. İbn Abbas’ın “*Eğer bu âyetin tefsirini söylersem beni recmedersiniz*” sözünden de bunun sırlara dair konular olduğu anlaşılır.¹¹⁴ Kâşânî, Bakara sûresi 29. âyette geçen “*onu yedi gök olarak yaratıp düzenledi*.”¹¹⁵ âyetinin tefsirinde bu ifadenin fizikötesi soyut âlemlere ve yedi göğün rûhânîyet âleminin mertebeleri¹¹⁶ olduğuna bu rûhânî mertebelerin sırasıyla melekût, nefis, kalp, akıl, sır ve ruh olarak belirlemiş ve ruhun gizlenme âlemi olduğuna işaret eder:

“*Onu yedi gök olarak yaratıp düzenledi.*” ifadesi rûhânî âlemin mertebelerine yönelik bir işarettir. Bu mertebelerin ilki arza ait melekût âlemi, nefsanî kuvvetler ve cinlerdir. İkincisi nefis âlemidir, üçüncüsü, kalp âlemidir. Dördüncüsü akıl âlemidir. Beşincisi sır âlemidir. Altıncısı ruh âlemidir. Yedincisi, kalbî sırdan ayrı ruhî sır dediğimiz gizlenme âlemidir. Bu âleme Emirülmüminin Ali (r.a) şöyle işaret etmiştir: ‘*Bana semanın yollarını sorun, çünkü ben semanın yollarını arzun yollarından daha iyi bilirim.*’¹¹⁷ Semanın yollarından maksat; zühât, tevekkül ve rıza gibi hal ve makamlardır.”¹¹⁸

112 Kayserî, *Mukaddemât (Fusûsu'l-Hikem'e Giriş)*, 80.

113 Talak, 65/12

114 Mahmut Erol Kılıç, “Dâvud el-Kayserî’nin Mukaddimelerinde ‘Âlem-i Misâl Yorumu’”, *İbn Arabî Geleneği ve Dâvud el-Kayserî*, ed. Turan Koç, 1. Bs (İstanbul: İnsan yay., 2011), 179.

115 Bakara, 2/29

116 Kâşânî, *Tefsir-i İbn Arabî*, 2: 373.

117 Zehebî, “Kitâbü'l-müntekâ”, 3; İbn-i Teymiyye, “Minhâcüs-sünne”, 3

118 Kâşânî, *Tefsir-i İbn Arabî*, 1: 24; Abdurrezzak Kâşânî, *Tefsir-i Kebir Te'vilat*, trc. Vahdettin İnce (İstanbul: Kitsan yay., t.y.), 1: 55.

Abdulkerim Cîlî (ö. 832/1428), dünya semasının yanı sıra soyut yedi semanın olduğunu ve her bir yedi göğün Cenâb-ı Hakk'ın isminin mazharları olduğunu ifade eder. Bu semanın üçüncü katı Zühre semâsıdır ve Hakk Teâla bu semâyı hayal hakikatinden yarattığı için misâl âlemine bir mahal yapmıştır. Bu semânın gezegenleri “Âlî” isminin mazharıdır, melekleri ise farklı şekiller üzerine yaratılmıştır. Bu semâda çok ilginç ve garip olaylar vardır. Orada imkânsız olan şeyler mümkün, mümkün olan şey ise imkânsız olabilir. Bu semanın melekleri Zühre'nin ruhâniyeti olan “Surâil” isminde bir meleğin emri altındadırlar. Bu melekler Âdemoğullarından kendilerine çağırın kişilere cevap verirler. Bazıları âlemin idrak ettiği bir forma bürünerek uyuyan kimseye vahyetmek için tayin edilmiş bazıları kederli ve mahzunlara ferahlık vermek ve onları teselli etmek, bazıları vecde düşenlerle konuşmak, bazıları temkin ehli kimselerin emirlerini yerine getirmek, bazıları ilahî aşka düşenlerin kalplerindeki ateşi alevlendirmek, bazıları aşığın, maşuğun gözlerinden kaybolmaması için maşuğun sûretini muhafaza etmek, bazıları da ehl-i vesâil arasındaki mesajı iletmekle tayin edilmişlerdir.¹¹⁹ Bu açıklamaları yaptıktan sonra Cîlî kendisinin de bu âlemi müşâhede ettiğini ve bu semada Hz. Yusuf'la mülakat ettikten sonra Refik-ı Âlâ'ya gittiğini ifade eder.¹²⁰

Molla Sadrâ'ya göre Kur'an-ı Kerim'de geçen yedi gök misâl âlemine tekâbül etmektedir. Sadrâ'ya göre bu âlem küllî akılda, aklî bir basitlikte ve kodlanmış bir şekilde var olan, küllî nefis mertebesine inen ve ayrıntılı bir aklî hakikate dönüşen misâlî tikel hakikatlerin vukû bulduğu bir âlemdir. Bu hakikatler misâl âleminde misâlî ve tikel olarak ortaya çıkarlar. O, bu gökleri tannanın duyusal ve gözlemlenebilir araçlarla mümkün olmadığını ifade eder ve bu sebeple zâhir ehlinin fizikî gökler olduğu

119 Abdulkerim Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, trc. Abdülaziz Mecdi Tolun, 2. Bs (İstanbul, 2002), 414-415.

120 Cîlî, *el-İnsanü'l Kâmil*, 415-416.

yönündeki görüşlerini reddeder. Sadrâ'ya göre göksel durumları idrak etmek sadece onun yaratıcısının yapabileceği bir şeydir. Biz de ancak peygamber ve velilerden işittiğimiz rivayet yoluyla bu durumlara itimat edebiliriz. Âyet ve hadislerde geçen bilgiler yedi göğün var olduğu ve bu yedi katmanlı göğün dışında kürsi olabilecek iki büyük cismin var olduğu bilgisidir.¹²¹

Molla Sadrâ Kur'an-ı Kerim'den delil olarak getirdiği bazı âyetlere dayanarak aklî kaza âleminde hakikatlerin meydana gelmesi ve misâl âleminde bu hakikatlerin gerçekleşmesine işaret eder. Molla Sadrâ'nın bu âyetlere dayanmasından onun misâl âlemini yedi gökle eşit gördüğü anlaşılabılır:

“Var edilmesi gereken ilk şey aklî olarak var edildi. Konu ve madde olmadan ilk yarattığı şey aklî harfler ve ibdâî (kendine özgü) kelimelerdir. Bu âlemin kazası aklî, hüküm ise zorunludur. Sonra boyutları olan levhalar üzerine kalem ile basit ve tasvirler şeklinde kitabı yazmaya ve aklî kelimeleri rakamlandırmaya başladı. Bu da kader âlemidir. Böylece yedi göğü ve onun gibi yedi yeri yarattı. Bu, aziz ve âlim olan bir zâtın takdirdir. Sonra her bir göğe emrini vahyetti.”¹²²

İsmail Hakkı Bursevî de (1137/1725) bu âyetin tefsirinde yedi göğün rûhânîyet mertebelerine işaret ettiğini ifade eder. Bu mertebelerden ilki yeryüzünün melekût âlemi ve nefsânî kuvve, ikincisi nefis âlemi, üçüncüsü kalp âlemi, dördüncüsü akıl âlemi, beşincisi sır âlemi, altıncısı ruh âlemi yedincisi ise ruhun sırrı olan ve Hz. Ali'nin “*Ben semânın yollarını arzın yollarından daha iyi bilirim*” şeklinde işaret ettiği gizli âlemdir.¹²³ Abdurrezzak Kâşânî

121 Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Kerîm* (Kum: İntişârât-i Bîdar, 1624), 2: 290-293.

122 Molla Sadra, *Mefâtihu'l Gayb*, ed. Muhammed Hâcevî, 1. Bs (Tahran: Müessesese-yi Mutâlaât ve Tahkikât-i Ferhengi, 1363), 7: 19

123 Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 91.

de bu yedi ruhâniyet mertebelerini kalplere keşfolunan gaybî nurlar olarak tanımlar.¹²⁴

2.4.2. Ashab-ı Kehf ve Musa-Hızır Kıssası

Duyular ve aklın ötesindeki bâtinî ilimler ve bu ilimlerdeki yüksek makamların anlatıldığı Kehf sûresi, tasavvuf düşüncesinde önemli bir yere sahiptir. Bu sûrede anlatılan hikâyelerden biri, zalim bir kralın karşısında Allah'ın birliğine inanıp bu inançlarını açıkça ortaya koydukları için zorla dinlerinden döndürülmeye çalışılan ve bu sebeple mağaraya sığınan bir grup gencin hikâyesidir. Diğer bir önemli hikâye ise Musa ve Hızır kıssasıdır. Sufî müfessirler bu sûrede geçen âyetleri zâhirî mânânın dışında bir takım bâtinî mânâlar ve sembollerle açıklamaya çalışarak Allah tarafından Hızır'a verilen gaybî (*ledûnî*) ilme dikkat çekmişlerdir.

Es-Sülemî, Abulkerim Kuşeyrî (ö. 465/1072), Ruzbihan Baklî (ö. 606/1209) ve Abdurrezzak Kâşânî gibi mutasavvıflara göre Ashab-ı Kehf, nefislerinden tecerrüd ederek cismânî alışkanlıkları ve maddî zevkleri terk eden, böylece ölmeden önce ölmek sûretiyle irâdî ölümü gerçekleştiren, daima Hakk'ın emri ile kâim olan ve âlemin de onlarla kâim olduğu, yedi kâmil kimsedir.¹²⁵

Ruzbihan Baklî ve Abdurrezzak Kâşânî, Kehf sûresinde geçen “O gençler mağaraya sığınmışlar...”¹²⁶ âyetini, ruhun bedenle birleşmesi şeklinde yani sığındıkları mağarayı beden mağarası olarak tefsir eder. Aynı şekilde “...onların kulaklarına nice yıllar perde koyduk... Sonra onları uyandırdık...”¹²⁷ âyetini ise mağara arkadaşlarının asıl vatanlarından gafil olarak beden mağarasında

124 Kâşânî, *Reşhu'z-Zülâl*, 231.

125 Ebu Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, *Tefsîru İbn-i Atâ (Mecmûatu Âsârî's-Sülemî)*, 1. Bs (Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgahî, 1369), 1: 121-123; Ebu'l Kasım Abdülkerim Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*, 3. Bs (Mısır: el-Hey'etü'l-Misriyyeti'l-Âmme Lil-Kitâb, 1981), 2: 383; Ruzbihan Baklî, *Tefsîru Ârâisü'l-Beyân fî Hakâiki'l-Kur'an*, ed. Ahmed Ferid el-Mezidî, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l -Kutubi'l- İlmiyye, 2008), 2: 399-400.

126 Kehf, 18/10

127 Kehf, 18/11